

ЖАКЛИНА СПАЛЕВИЋ*

Универзитет Синергија

Правни факултет

Бијељина

МИЛОВАН ЈОВАНОВИЋ**

Правни факултет за привреду и правосуђе

Нови Сад

УДК 316.334.56:343.9

Прегледни рад

Примљен: 04.09.2013

Одобен: 27.09.2013

УРБАНИЗАЦИЈА И КРИМИНАЛ

Сажетак: Са економске тачке гледишта, урбанизација преставља користан друштвени процес који потпомаже привредни развој држава кроз раст индустријске производње, развој услужног сектора и укрупњавање пољопривредне производње. Са друштвене тачке гледишта, урбанизација поспешује експанзију криминала у већим градовима и у урбаним подручјима због бољих могућности скривања починиоца кривичних дела и лакшег организовања криминалних организација. Урбанизација, незапосленост, инфлација, неједнак положај и права појединаца у друштву и низак степен образовања су основне социјално-економске детерминанте које утичу на степен развоја криминала у друштву. Криминал белог оковратника, организовани и неорганизовани (формално спонтани) криминал представљају три основна облика испољавања криминалних активности у великим урбаним срединама. Експанзија криминалних активности је посебно изражена у вешемилонским градовима у средње развијеним и неразвијеним државама са великим природним прираштајем, где раст становштва у истим не прати запошљавање, образовање и социјализација насељеног становништва. Поред константне, синхронизоване и од свих друштвених фактора подржане борбе против свих облика криминалних активности, веома је важна превенција криминала у великим урбаним срединама. Иста се посебно огледа у подстицању младих на константно образовање и социјализацију у савремено урбано друштво, као и кроз упознавање младих са штетним утицајем криминала на појединца и друштво у целини.

Кључне речи: урбанизација, криминал, демографска кретања становништва, организовани криминал, неорганизовани криминал, сиромаштво, насилије, превенција

---

* zspalevic@sinergija.edu.ba, +387 55 217 100

** miki80miki@gmail.com, +381 21 400 499

Увод

Урбанизација је процес пораста градског становништва и преображај сеоских насеља у градска, односно ширење градског начина живота у руралним подручјима. Иста је попримила масовни карактер у процесу индустријализације и глобализације савременог друштва. Зачеци процеса урбанизације су везани за развој производње у басенима каменог угља и руде гвожђа. Почетком XX века процес урбанизације се наставио у областима око налазишта обојених метала и нафте, да би се развојем трговине у свету све померило ка лучким зонама на обалама мора и океана. У погледу примарне урбанизације овај процес је у развијеним деловима света и у Латинској Америци готово доведен до крајње тачке. Убрзано ширење градова је још увек масовна појава у градовима Азије и Африке, где се углавном још увек налазе државе са ниским бруто националним доходком, високом стопом природног прираштаја и без одговарајуће правне регулативе заштите животне средине, што охрабрује велике светске компаније да селе „прљаву” индустрију у исте.

Током двадесетог века, демографи су урбанизацију посматрали као на будући огроман светски глобални проблем. Иако и даље постоје опречна мишљења, демографи данас углавном заступају потпуно другачији став и у урбанизацији виде једино могуће решење проблема пораста светске популације. Градске средине у којима данас живи 51% од укупног светског становништва, заузимају свега 4% светског обрадивог тла, чиме се оставља све више простора за развој савремене пољопривредне производње. На инфраструктурне трошкове по глави становника се много мање троши у градовима него у сеоским срединама. Потрошња енергетских ресурса и емисија штетних супстанци у високо урбанизованим градским срединама развијених држава може бити мања у градским срединама него у сеоским, о чему нам сведочи пример Њујорка који има просечну потрошњу енергије и испуштање угљеника у атмосферу испод националног државног просека у САД. Добро организован саобраћај је кључна ствар у процесу урбанизације. Градови који су се ширили око линија железнице и метроа немају проблем са организовањем живота и социјализацијом новопридошних становника. У неразвијеним и земљама у развоју, основни проблем процеса урбанизације су нехигијенска и густо насељена предграђа, са високом стопом криминала и slabим присуством државних органа на терену. Решавањем демографских и урбанистичких проблема у њима кроз активности Уједињених нација и влада тих држава (Heilig: 2012: 22-24), свет може ући за четрдесетак година у процес заустављања раста светске популације и

чак могућег опадања броја становника, са знатно вишом стопом писмености и бољим условима за живот на већем делу планете¹.

Криминал у урбаним срединама

Све оне активности (и пропуштања) које угрожавају у одређеном временском размаку поједина лица или пак добра – у материјалном и моралном смислу, која припадају тим појединцима, разним друштвеним органима и организацијама као и друштву узев у целини, а које су инкриминисане у важећим казнено-правним нормама једне земље, сматрају се и правно третирају као њен криминалитет за то време. Њихови извршиоци се узимају на одређену кривичноправну одговорност и подлежу одговарајућим санкцијама и мерама за њихово извршење (Јовашевић: 2006: 12-19).

У *ужем смислу*, криминал обухвата сва регистрована и санкционисана кривична дела на некој тачно одређеној територији у одређеном временском периоду. У *ширем смислу криминал* представља сва понашања којима су прекршене кривично-правне норме, без обзира на то да ли су виновници идентификовани или не, односно да ли је према њима извршено покретање кривичног поступка и да ли су или не изречене кривичне санкције. Због комплексне природе предмета криминала у погледу његових социо-економских узрока и последица криминалних активности у друштву, мноштво научних дисциплина као што је криминологија, социологија, географија, психологија, демографија и економија криминала проучавају га са сопствене тачке гледишта.

Кривично дело је оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено чињењем или нечињењем (Кривични законик РС: 2012:14-15). Узимајући у обзир цену криминалних активности и остварену корист формирало се неколико теорија које имају за циљ да објасне трендове у криминалним активностима. За починиоца кривичног дела цена је време проведено у затвору са свим консеквенцама које одатле произилазе. У строго економском смислу, починилац кривичног дела се посматра као рационална особа која упоређује цену и корист која произилази из вршења кривичног дела (Веcker: 1968: 181-185).

¹ Департман за економска и социјална питања Уједињених Нација, кроз Сектор за Становништво, од 1988. Врши процене и сваке сваке две године ревидира пројекције урбаног и руралног становништва у свим земљама у свету, као и њихових главних урбаних агломерација.

Урбанизација представља процес пораста становништва у урбаним подручјима, који је у директној обстрано зависној вези са процесима индустријализације, специјализације прозводње и економског раста неке државе или унапред дефинисане територије. Основна одлика урбанизације је померање запослености из руралних у урбани или индустријски сектор. У савременом друштву, може се уочити да је урбанизација индикатор индустријског развоја у економији. Удруживање тржишта рада, трговина добара и услуга, усавршавање и размена знања, висок ниво примања и строго учвршћени економски односи су основни стубови урбанизације. Овако дефинисан пут развоја неке територије омогућава повећање броја радних места, сузбијање сиромаштва и планирање развоја локалног пословног сектора у урбаним регијама.

Друга страна процеса урбанизације је повећање криминалних активности у великим градовима и у урбаним деловима (Kriivo & Peterson: 1996: 622-625). У руралним деловима, због мање густине популације, починиоци кривичног дела имају мање шансе да се успешно скривају због ближих међуљудских односа који владају у таквим срединама. Супротно томе, у урбаним срединама постоји висок степен међусобне отуђености људи који живе или раде на веома малом простору, те у урбаним срединама постоји мања шанса за препознавање и хапшење починиоца кривичних дела (Glaeser & Sacerdote: 1999: 229).

Дакле, у процесу примарне урбанизације, пре свега у земљама у развоју и средње развијеним земљама шири се такође и криминал (Galvin & Ellen, 2002: 127), те се може дискутовати да су урбанизованија подручја и неки економски и социо-економски фактори који се јављају у овом процесу индикатор веће стопе криминала. У свету, стопа проширења урбане популације је у успону услед континуалног индустријског развоја у последњих 150 година. Половином двадесетог века, 1950. Године, 30% светске популације је живело у урбаним подручјима. Пола века касније, 2000. године ова вредност достигла је 47 %.

Незапосленост, инфлација и неједнакост у остваривању прихода и права у друштву су битне одреднице степена криминализованости на одређеној територији. С друге стране, утврђено је да развој образовања смањује криминалне активности и да поспешује стварање безбедног друштва са једнаким шансама за све.

Узроци криминала у урбаним срединама

Улога прихода у урбаним срединама на степен криминалних активности је двострука (Fleisher: 1966: 120-122). Наиме, са повећањем

прихода у привреди, расте стандард становника у урбаним срединама и долази до пада криминалних активности пре свега у областима организованог криминала и спонтаног криминала који има у себи велики степен насиља. Споредни ефекат овог процеса је да са даљим растом прихода у привреди и људи желе да за себе присвоје тај новац кроз криминално понашање, пре свега кроз криминал белог оковратника и организовани криминал. Fleisher је проценио да је оптимални раст прихода 1% и да он проузрокује пад делинквенције за 2,5%.

Утицај оствареног бенефита кроз чињење кривичних дела везан је за радове Gary Becker-а и Isaac Ehrlich-а. Becker је представио статистички модел по коме ће лице починити кривично дело ако је очекивана корист остварена кроз криминалне активности већа од онога што би лице добило бавећи се неком легалном активношћу. Сваки починилац кривичног дела се суочава са физичком и психолошком користи од криминала, као и са последицама које настају у случају примене закона.

Постоје две основне детерминанте могућих последица. Једна је вероватноћа да починилац буде ухваћен, а друга је казна с којом морају да се суоче ако су ухваћени. Becker је настојао да обликује зависност бенефита криминалних активности од макроекономских фактора који утичу на појаву криминалитета.

Први од тих фактора је незапосленост. Позитивна повратна спрега између степена криминалитета је посебно изражена у наглим непланским процесима урбанизације (јужноамеричке фавеле, афричке метропле, Дака, Бомбај,...), где степен индустријализације не прати процес пораста урбаног становништва (Ehrlich: 1973: 310-314). Уколико је појединац незапослено лице, онда он мора да усвоји неки други начин доласка до новца који није легалан. За незапослено лице, цена боравка у затвору за почињено кривично дело је ниска, што га може подстаћи да учествује у илегалним активностима (Hagan: 1993: 471-473).

Исти аутор напомиње да је незапосленост у урбаним срединама показатељ одсуства могућности развоја сектора адвокатуре и правног заступништва, што доводи до смањења могућности коришћења људских права и права на одговарајућу заштиту појединца. Главна разлика између горе наведених студија је та да Becker узима у обзир опортунитетне трошкове, као и експлицитне трошкове и користи у друштву, док Ehrlich истражује незапосленост као основни показатељ доступности прихода у друштву.

У савременим урбаним срединама, стопа криминала је највиша у млађем узрасту. У осамнаестој години скоро 28% људи је ухапшено у Детроиту-САД. Сличну статистику сусрећемо у Калифорнији, где је

свака трећа мушка особа најмање једном ухапшена у периоду од 18 до 30 године старости. У предграђима великих урбаних средина или у великим градовима у којима постоји мањак средстава и људстава за спровођење закона и гарантовање имовине и безбедности (Детроит, Њу Орлеанс,...), организоване криминалне групе постају носиоци власти који услед необразованости младог нараштаја и великог психолошког притиска регрутују нове чланове у популацији старости од 11 до 13 година. Постоји јасна тенденција да је све већи број извршилаца кривичних дела убистава, покушаја убистава и наношења тешких телесних повреда, малолетан.

Постоје два основна друштвено економска фактора који у урбаним срединама утичу на број почињених кривичних дела и то су неједнакост прихода и образовање. Erdal Gumus тврди да је неједнакост прихода важан фактор који може да утиче на степен криминалитета. У случају када је неједнакост више изражена, људи са ниским приходима желе да усвоје начин живота који је карактеристичан за људе са високим приходима, посебно у случају када живе у високо урбанизованим срединама где се у сваком тренутку сусрећу са благодетима живота које су на располагању популацији са високим животним стандардом. Немогуће је да популација са ниском зарадом легалним радом прати начин живота популације са високим животним стандардом. Савремена емпијска истраживања о међузависности између криминалитета и његове детерминанте у урбаним областима врши Gumus. Он је посматрао две врсте криминала у великим америчким градовима (Gumus: 2004: 104-107). Аутор је најпре посматрао укупан број имовинских кривичних дела, а онда је посебно анализирао тешка кривична дела као што су убиство, силовање и разбојништво у зависности од степена урбанизације и неједнакости прихода појединаца у великим америчким градовима. Gumus је потврдио закључке претходних истраживања по којима су у урбаним срединама мање могућности хапшења и мање вероватноће препознавања починилаца кривичних дела, као и да су породице у урбаним срединама мање уздрмане сазнањем да је њихов члан починилац кривичног дела (Glaeser & Sacerdote: 1999: 237). Ефекат сиромаштва у урбаним срединама представља тежински веома значајан фактор за повећање криминалитета (Krivic & Peterson: 1996: 625-628). Анализирајући 177 округа у САД, аутори процењују посебне моделе имовинских злочина и насилних злочина, посебно истичући повећан степен оваквих злочина у случајевима урбаних сиромашних средина или средина са веома разноликим имовинским стањем.

Инфлација представља појаву раста индекса потрошачких цена која смањује стварне приходе појединаца. Многе државе света посежу за инфлацијом да би смањили ефективне трошкове у буџету и поспешили прозводњу и конкуретност извоза (Coomer: 2003: 99). Иста је посебан економски фактор и детерминанта који утиче на степен криминалитета у свим, а посебно у урбаним срединама, где је доступност легалним добро плаћеним пословима тада изразито смањена, због малог броја радних места и велике количине радне снаге.

У нагло високо урбанизованим срединама са лошом инфраструктуром један од главних узрока пораста броја кривичних дела међу малолетницима је рано напуштање школе и смањење броја година проведених у школи што прузрокује нижи степен школске спреме. Услед тога се смањује индивидуална радна способност и продуктивност ових младих људи, као и могућност пристојне зараде на легалан начин (Gillani & Gill: 2009: 89 & Omotor: 2009: 56). У основи, образовање је извор за подизање плата једне особе. Постоји хипотеза да образовање има два вида деловања кроз које смањује степен криминалитета на некој територији. Први вид указује да добро образовање повећава опортунитивни трошак кривичног дела, зато што је криминалцу потребно време за чињење кривичног дела и то време не може да користи у друге продуктивне сврхе као што је легални посао и зато што високо образовање подразумева боље пословне могућности у правном смислу. Други вид указује на цену изгубљеног времена криминалца током боравка у притвору и на издржавању затворске казне. Ова цена је веома висока за криминалца, зато што он може да повећа свој доходак трошењем свог времена на други начин.

Да би се доказао доминантан смер узрочности да смањење степена обрзовања узрокује повећани криминалитет, усваја се квази-експериментални приступ ослањања на варијацију у стеченом образовању током времена која је проузрокована променама закона о узрасту у коме се завршава обавезно школовање у Великој Британији. Након увођења обавезне средње школе у Великој Британији, дошло је до склањања тинејџера са улица великих градова у Уједињеном Краљевству и њиховог бољег стручног оспособљавања за квалитетнија радна места. Самим тим, степен криминалитета у Великој Британији је смањен за 12% (Offender Index Database: 2001-2011).

У последњих десет година, смањење времена које ученици проводе на часовима у основној школи (VI-VIII разред), низак степен прихваћеног знања, смањено интересовање за спорт, висока изложеност радио-телевизијским и Internet насилним медијским садржајима, рани улазак у

насилне навијачке организације и немогућност квалитетног запошљавања са ниским степеном радне оспособљености довело је знатног повећања броја малолетничких кривичних дела у Београду, Нишу и Новом Саду. Стога је потребно да Србија следи примере држава Европске Уније и покрене процес формирања правног оквира обавезног средњошколског образовања у циљу повећања степена образованости и лакшег запошљавања младих људи не само у нашој држави, већ и широм Европе, као и у циљу превенције кривичних дела чији су извршиоци малолетна лица (Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године: 2012).

Недостатак планирања у расту урбаних подручја (урбанизација) резултира недостатком ресурса, што проузрокује мотивисаност људи да се укључе у криминалне активности. Људи крећу из области руралних подручја у градове у потрази за већом зарадом. Међутим, када не добију посао, или добију посао са ниском зарадом, значајан проценат њих се окреће ка криминалним активностима, како би испунили жеље за већом зарадом. Међутим, недостатак евиденције новонасељеног становништва и велика густина насељености повећава вероватноћу да не буду ухваћени после извршеног кривичног дела. То значи да су опортунитивни трошкови укључења у кривичне активности ниски, што је мотивациони фактор за чињење и прикривање кривичних дела.

Упоредни приказ стања у свету

Националне стопе криминалитета често прикривају праве податке о стварној висини стопе криминалитета по регијама и градовима, као и о њиховим великим међусобним разликама. Често се претпоставља да велики градови имају већу стопу криминалитета и виктимизације, што не мора бити нужно и истина. Не постоји јасна корелација између величине градске популације и стопе убистава у граду. Истраживања Уједињених нација о трендовима криминалитета држава (Heilig: 2012: 28-31) обухватило је велики број светских метропола и градова и открило велике варијације у подацима. У САД, Централној Азији, Закавказју, Западној, Централној и Југоисточној Европи су стопе убистава више у већим градовима него у осталим деловима државе, док су у Источној Европи, Источној Азији, Јужној и Централној Америци стопе убистава ниже у већим градовима него у осталим деловима државе.

Развој урбаних подручја у свету значајно варира од континента до континента, али и унутар једне регије или државе. Уједињене нације процењују да 34% урбане популације живи у сиромашним приградским

и градским четвртима. Ове четврти се међусобно разликују по степену сиромаштва, квалитета здравствене заштите, могућности образовања, степену заштите животне средине. Недостатак инфраструктурних услова представља главни фактор мотивисаности становника ових четврти да чине кривична дела или их прикривају, али и да буду жртве истих.

Насиље уличних банди и расистички напади на становнике се у сиромашним четвртима светских метропола јављају због лоше политике јавне управе, лоших услова живота, повећања цене хране и прилива имиграната из страних држава.

Повећање урбане популације врши притисак на владе и локалне самоуправе, у циљу стварања инфраструктуре која ће обухватати и новопридошле становнике. Сиромашне четврти су веома често саграђене без дозволе и карактеришу их слаби санитарни услови, пренасељеност, неадекватно вршење власти у локалној самоуправи и недостатак сигурности. Новопридошли имигранти су често радници са ниским примањима и веома често заврше у несигурним насељима која се налазе у маргинализованим деловима урбаних подручја, којима недостају основне услуге као што је здравство. Оваква ситуација повећава страх за сопствену безбедност и може изазвати урбану сегрегацију.

У свету постоји пет држава са више од десет милионских градова: Кина – 89, Индија – 46, САД – 42, Бразил – 21 и Мексико – 12 градова. У свету постоји 21 град са више од 10 милиона становника, који се називају градови цинови. Дака у Бангладешу и Киншаса у ДР Конгу су данас 40 пута већи површински него пре 60 година. Највећи проблем таквих градова су приградске, сиротињске, стихијски грађене четврти, тзв. сламови или фавеле (Киберга у Најробију, Дарави у Мумбају и Оранги таун у Карачију). Становништво у њима се среће са бројним социјалним проблемима: незапосленост, ниска стопа писмености, криминал, наркоманија и нехигијенски услови живота. Висока стопа рађања је углавном прилично смањена у свету и скоро половина светске популације данас живи у условима стопе рађања испод просте репродукције. Проблем високе стопе рађања погађа још увек углавном подсахарске земље Африке (око 16% светске популације је у зони високе стопе рађања). На основу овог истраживања, према броју почињених убиства у светским метрополама, Истанбул је најсигурнији град. Међутим, постоји и низ великих светских метропола у државама у којима владају шеријатски закони, где готово да и не постоји криминал (Техеран, Абу Даби, Ријад,...).

Град	Становништво	Број убиства	Број убиства на 100.000 становника
Истанбул	13.255.685	117	0.88
Берлин	3.424.764	44	1.28
Мадрид	3.213.271	64	1.99
Њујорк	8.175.133	227	2.78
Лос Анђелес	3.792.621	148	3.90
Мексико Сити	8.873.017	717	8.08
Амстердам	2.158.592	176	8.15
Токио	8.887.608	739	8.31

Табела 1: *Статистика броја извршених убиства у светским метрополама за 2012. годину.*

Мексички Савет за безбедност објавио је листу 50 најопаснијих градова на свету, при чему је првих десет у Латинској Америци, а 45 од 50 се налазе у Англосаксонској и Латинској Америци. Листа је састављена према стопи убиства у 2012. години. Према тој листи, најопаснији град на свету је погранични град према Сијудад Хуарез у Мексику. Овај пограничан град је полазна тачка у трговини дрогом ка САД. У овом граду постоје стални сукоби супротстављених нарко-картела у којима је од 2008. до 2010. изгинуло више од 6.000 људи. Град Марсио у Бразилу има све предиспозиције и подршку централних власти за развој туризма, али је велики број убиства (135 убиства на 100.000 становника) практично уништио све шансе за развој туризма. Трећи најнебезбеднији град на свету је познато летовалиште Акапулко у Мексику. Овај град није успео да избегне све већи степен насиља, велику количину наркотика на улицама и велики број убиства (28 убиства на 100.000 становника). Два ирачка града: Багдад и Мосул су на листи првих 50 најопаснијих.

Према подацима европске агенције за статистику „Еуростат” Виљнус је најопаснији град у Европској унији. У Виљнусу се изврши 7,9 убиства на 100.000 људи, према подацима за период 2008-2012. Друго место заузео је Талин са 6,03 убиства, а потом следе Луксембург, Амстердам, па Брисел. Према истраживању, које је спровела британска компанија „Economist Intelligence Unit” у току 2012, престоница Зимбабвеа Хараре је најгоре место на свету за живот. У граду свакодневно долази до вишечасовних прекида у напајању струјом и у снабдевању водом. Здравствена заштита и услуге градског превоза су веома лоши. У граду постоји стална тензија, опасност од грађанских немира, велика количина оружја и наркотика на улицама и немогућност успостављања правне државе. Потом следе Дака у Бангладешу, Порт Моресби у Папуа Новој Гвинеји, Лагос у Нигерији и Алжир.

Типови криминала у урбаним срединама и њихова превенција

У савременом информационо-комуникационом друшву берзанско пословање је основни и доминантни вид протока капитала. У првих седам берзанских центара (Њујорк, Лондон, Токио, Франкфурт, Чикаго, Шангај и Москва) одвија се преко 80% протока капитала. У метрополама држава које чине групу G20 најразвијенијих индустријских држава одвија се преко 70% свих банкарских трансакција. Ова појава је посебно изражена у земљама у развоју. У Бангкоку живи 12% популације Тајланда, али се остварује 38% бруто националног дохотка, а чак 85% дохотка у банкарству, осигурању и трговини некретнинама. Популација Лагоса представља 10% укупне популације Нигерије, али је у њему сконцентрисано 70% укупних индустријских капацитета ове земље и у њему се остварује преко 40% извозних послова Нигерије. Слична ситуација је и са Мексико Ситијем, Шангајем, Манилом, Рангуном, Даком, Најробијем, Лимом, Манагвом...

Ове две околности нас наводе на закључак да у великим светским метрополама постоји и развија се један специфичан облик криминала, криминала белог оковратника. Ednin Saderland је дефинисао овај облик криминалитета као кривична дела почињена од лица са високим, престижним и друштвеним статусом у оквиру занимања које обављају. Починилац кривичног дела криминала белог оковратника је свако лице са високим социо-економским статусом које крши законе којима се уређује његова професионална активност. Криминал белог оковратника обухвата (Ковачевић-Лепојевић & Жунић-Павловић: 2010: 39-41):

1. преваре у области пословних трансакција на берзама и у банкарском сектору;
2. намештену илегалну трговину;
3. трансакције лажним рачунима, валутом и меницама;
4. преваре у осигурању;
5. малверзације у вези са утајом пораза;
6. директне и индиректне облике корупције.

У погледу одређења међународних кривичних дела, INTERPOL у дела криминала „белог оковратника” сврстава преваре, кривична дела из области сувег криминала и прање новца. У ширем смислу, ова врста криминалитета се може сматрати криминалитетом који се врши злоубоубом легалног занимања.

Овај облик криминала има све предуслове за брз развој у високо урбанизованим срединама које су финансијски и администативни цен-

три држава и регија. Исти доводи до великих материјалних губитака државе и грађана, али и до нарушавања здравља, повређивања, па и смрти великог броја људи будући да поред превара са ценама, лажног приказивања прихода, прања новца и мултинационалног подмићивања, обухвата и кршење прописа о квалитету и здравственој исправности хране и пића, те непоштовање еколошких прописа у процесима прозводње. Фактичка аболиција од хапшења и кривичног гоњења је релативно високо заступљена због одсуства свести о степену друштвене опасности ових дела, као и због чињенице да су извршиоци угледни пословни и друштвено-политички активни људи који у друштву уживају висок углед који стичу кроз рекламирање својих хуманитарних активности, чији буџет често не достиже ни 10/00 од добити остварене чињењем кривичних дела белог оковратника. На тај начин се из саме друштвене елите емитују сигнали да је малверзација оправдана и корисна. За разлику од конвенционалног криминала који има незнатан ефекат на друштвене институције, овај облик криминала јача друштвену дезорганизацију и урушава основне постулате демократског друштва – веру ширих друштвених слојева у правду и једнакост. Његови извршиоци, признати чланови друштва, ретко бивају гоњени због фактичког имунитета који као угледни пословни људи уживају. Друштвени амбијент у великим светским финансијским центрима неретко почива на суштинском толерисању, позитивном вредновању и друштвеном награђивању криминала белог оковратника и његових материјалних и друштвених ефеката који омогућава починиоцима кривичних дела истог да у потпуности споје нестпојиве ствари (Бјелајац: 2008: 99-101):

1. криминал као извор доброг, богатог и угодног живота;
2. друштвену афирмацију и поштовање у свом друштвеном окружењу.

Појам организованог криминалитета обухвата организовано криминално деловање у цљу прибављања противправне имовинске користи и остваривања профита. Организовани криминал подразумева и оне облике организованог криминалног деловања где је криминална организација успела да успостави одређене везе са државом и њеним органима. Успостављање веза са државом и њеним органима даје посебан значај и показује утицај такве криминалне организације, јер спрега делова власти са организованим криминалним групама омогућава бољу заштиту у вршењу илегалних делатности, као и остваривање одређених концесија и значајног профита. Појава настојања да организоване криминалне групе узму учешће у власти на посредан или непосредан начин позната је још од двадестих година претходног века у САД, а посебно је изражена у земљама које се налазе у транзицији политичког система и на-

глим процесима урбанизације. Наиме, у наглим процесима урбанизације долази до експанзије организованих криминалних група које се у великим градовима баве организованом проституцијом, рекетирањем, трговином људима, као и трговином и дистрибуцијом наркотика и оружја. Имајући у виду да организовани криминал не познаје границе, припадници организованих криминалних група делују најчешће у више држава кроз сопствену организацију или у сарадњи са организацијама којима су те државе матичне (Бјелајац: 2008:114-116).

Један од најрепрезентативнијих примера је деловање организованих криминалних група које потичу са територија бившег Совјетског Савеза у Чешкој, посебно од 1996. године. Ове криминалне групе су организоване према војном моделу „бригаде”, према места порекла њихових припадника и вођства. Пре пребацивања у Чешку, овакве групе се организују и дисциплинују на територији Украјине, где је и њихово језгро. Насилне криминалне активности, као што су уцене или изнуђивање представљају основни облик њиховог деловања у Чешкој. До 1999. године ове активности су биле усмерене ка пословним људима из бившег СССР-а који воде своје послове у Чешкој, да би се данас оне усмериле и на чешке бизнисмене. Успостављање визног режима за неке од држава бившег СССР-а проузроковало је повећање илегалних миграција које су подржале руске криминалне групе у Чешкој. Довођењем у заблуду, младе девојке доведене у Чешку без докумената бивају изложене присилној проституцији и конзумирању наркотика, док се мушке особе регрутују у дилере наркотика. Наведене криминалне активности доносе велики профит руским криминалним групама, што им омогућава да имају велики утицај на економију Чешке. За легализацију средстава добијених криминалном активношћу у Чешкој се користе фиктивно основане компаније, најчешће на непостојећим адресама или на адресама чешких грађана који о томе ништа не знају.

Непостојање заједничких међудржавних евиденција деловања организованих криминалних група и непостојање потпуних података о личним подацима становника метропола пружа велике могућности за скривање починилаца кривичних дела из других држава. Поред скривања, ова лица су неретко извршиоци убистава и пљачки у метрополама нематичних држава, јер полиција тада нема податке о њима, па се и у случају постојања неких доказа тешко доказује да су баш они били извршиоци. Пример за то су извршена кривична дела припадника Земунског клана у току њиховог скривања у Загребу, који је био директно омогућен и спонзорисан од организованих криминалних група са територије Хрватске, са којима је Земунски клан био дуго година у контакту.

Потпуна контрола издавања биометријских личних карата и пасоша, стална контрола боравка и финансијских активности страних држављана у високо урбаним срединама, јачање сервиса електронске управе, јачање и специјализација правосудних и полицијских органа, уз велику посвећеност борби против организованог криминала свих нивоа власти и медија може дати резултате у борби против организованог криминала у великим градовима.

У великом броју светских метропола постоји велика опасност од неорганизованог (ситуационог) криминала. Неорганизовани криминал чине кривична дела која врше појединци или групе састављене привремено и за одређену прилику. Овај вид криминала је карактеристичан за урбанистички нерегулисана предграђа градова у којима постоји одсуство организованог полицијског деловања у случајевима градских средина које потресају политички и верски сукоби. Неорганизовани криминал најчешће прати велика стопа насиља. Багдад представља типичан пример експлозије неорганизованог криминала у граду који је поприште вишегодишњих верских, политичких и националних сукоба. У овој, некада импозантној метрополи не постоји никаква борба против криминала, јер су све активности полиције усмерене против терористичких активности сукобљених група. Неорганизовани криминал у градским срединама је последица неједнакости у правима свих грађана метропола која се тешко може пратити и предвиђати, имајући у виду чињеницу да су починиоци самосталне индивидуе.

У циљу ефикасне борбе против свих облика криминала у градским срединама потребно је извршити (Вуковић: 2011: 99-105):

1. идентификацију и мобилизацију кључних партнера на локалном нивоу, који могу ефикасно допринети смањењу и превенцији криминала;
2. формирање локалних коалиција за безбедност;
3. процену степена криминалитета кроз израду локалне дијагнозе безбедности на основу истраживања и обраде података добијених од институција и организација. У овој дијагнози је потребно идентификовати и проценити безбедоносне проблеме, уз јасно дефинисање приоритета деловања у циљу формирању концензуса међу партнерима.
4. формулисање и развој локалне стратегије за безбедност која укључује детаљан план акције, задужења и временски оквир, социјалне, институционалне и ситуационе мере које ће се предузети;
5. имплементацију локалне стратегије која треба да укључи низ краткорочних и дугорочних превентивних иницијатива и пројеката, који имају за циљ сузбијање узрока, манифестација и страха од криминала;
6. институционализацију партиципативног приступа у превенцији локалног криминала.

Посебно је интересантан начин борбе против свих облика криминала који спровео градоначелник Њујорка Рудолф Ђулијани деведесетих година прошлог века. Приступом *нулте толеранције* и реорганизовањем градских служби, значајно је смањио стопу криминала и корупције. Главни метод у борби против криминала, заснивао се на једноставној теорији по којој криминал расте уколико на јавним местима нема знакова присуства државе. Поред системских промена у раду полицијских служби, Ђулијани се позабавио спречавањем мањих криминалних активности. Очистио је Тајмс сквер од проститутки и дилера, наложио уређивање јавних површина, протерао просјаци и чистаче прозора аутомобила, одлучно кажњавао употребу алкохола на јавним местима, као и поседовање марихуане и писање графита. Таква одлучност деловала је на све облике криминала, те је од почетка деведесетих у Њујорку у сталном опадању.

Закључак

Урбанизација није лоша сама по себи, јер људи имају право да побољшају своје животне стандарде и да пронађу одговарајући посао кога има више у урбаним срединама, него у срединама из којих долазе, будући да су оне на маргинама токова капитала. Процес урбанизације проузрокује низ проблема, поготово у случајевима наглог повећања концентрације становништва на релативно малом простору. Због тога је потребна посебна примена посебних мера и поступака у сврху изградње и организације градских насеља. Велики градови захтевају посебно вишеслојно организоване службе водовода, канализације, обезбеђивања хране и других намирница, електроенергетских и телекомуникационих мрежа. У циљу обезбеђења нормалног функционисања живота, мора се посветити посебна пажња квалитету живота у граду, укључујући борбу против загађења, сиромаштва, патолошких појава и криминала. У градовима који су већ доживели непланску урбанизацију неопходно је посвети се афирмацији образовног система, едукацији становништва о основним људским правима и предностима активног учешћа у друштвеном животу локалне заједнице, као и ширењу зелених површина.

Процес примарне урбанизације прати, готово незаобилазно и раст степена криминалних активности на датој територији. Превенција криминала као скуп мера, активности и актера са заједничким деловањем представља основни свеукупни модел активности који може учинити

процес урбанизације сврсисходном појавом без већих штетних ефеката. Процес превенције се реализује кроз два нивоа:

1. Скуп општих и специфичних мера и активности које заједница, на различитим нивоима свога организовања и кроз различите облике рада усмерава у правцу превенције криминала;
2. Систем превенције криминала.

Систем превенције криминала је правним актом дефинисана методологија и структурна повезаност учесника у процесу превентивног деловања, која представља устројство и функцију државних неполицијских органа на националном и локалном нивоу у овом процесу.

Превенција криминала у урбаним срединама се спроводи кроз три нивоа. Примарни ниво превенције има за циљ смањење свих препознатих фактора на нивоу породице, заједнице, институција који доприносе развоју криминала, а спроводи се кроз образовни и информативни систем, културне институције, институције социјалне заштите, невладин сектор и посебно кроз организације младих. Секундарни ниво се спроводи кроз конкретне програме из области усмерених на појаве, групе и појединце који се налазе под већим ризиком за развој криминалног деловања. Терцијални ниво је усмерен на деловање у ситуацијама када се криминал већ појавио, као и на спречавање повратка у криминалне организације и вршења тешких кривичних дела.

Сви превентивни напори у својој основи су усмерени на: ситуацију (креирање неповољног окружења за извршење кривичног дела), социјално окружење (породицу, школу, вршњаке, културне институције, и др.), потенцијалног учиниоца (контрола и промена понашања), могућу жртву (смањење могућности да лице постане жртва криминала) и сарадњу са грађанима у циљу реакције на саму појаву криминала.

Литература:

1. Becker, Gary S. (1968): *Crime and Punishment: An Economic Approach*, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, Iss. 2, pp. 169-217.
2. Bjelajac, Željko (2008): *Organizovani kriminal vs Srbija*. Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad.
3. Vuković, Slaviša (2011): *Savremeni pristupi i problemi u socijalnoj prevenciji kriminala*, *Bezbednost*, Beograd, Vol. 53, Br. 3, str. 95-111.
4. Galvin, Ellen B. (2002): *Crime and Violence in an Urbanizing World*, *Journal of International Affairs*, Vol. 56, No.1, pp. 123-145.

5. Gillani, Rehman and Gill, Abid (2009): *Unemployment, Poverty, Inflation and Crime Nexus: Cointegration and Causality Analysis of Pakistan*, Pakistan Economic and Social Review, Vol.47, No.1, pp. 79-98.
6. Glaeser, Edward L. & Sacerdote, Bruce (1999): *Why is there More Crime in Cities?*, Journal of Political Economy, Vol. 107(S6), pp. S225-S258.
7. Gumus, Erdal (2004): *Crime in urban areas: An empirical investigation*, Akdeniz I.I. B.F, Dergisi, Vol. 4, No. 7, pp. 98-109.
8. Ehrlich, Isaac (1973): *Participation in illegitimate activities: A theoretical and empirical investigation*, Journal of Political Economy, Vol. 81, No. 3, pp. 307-322.
9. Jovašević, Dragan (2006): *Krivično pravo- opšti deo*, Nomos, Beograd, Srbija.
10. Kovačević-Lepojević, Marina & Žunić-Pavlović, Vesna (2010): *Kriminalni delokvadrat i mogućnosti prevencije*, Socijalna misao, Vol. 17, Br. 4, str. 37-47.
11. Krivo, Lauren J. & Peterson, Ruth D. (1996): *Extremely Disadvantaged Neighbourhoods and Urban Crime*, Social Forces, Vol. 75, No. 2, pp. 619-650.
12. Offender Index Database (2012): *The Police National Computer, 2001-2010*.
13. Omotor, Douglass G. (2009): *Socio-Economic determinants of crime in Nigeria*, Pakistan Journal of Social Sciences, Vol. 6, No. 2, pp. 54 – 59.
14. Fleisher, Belton M. (1966): *The Effect of Income on Delinquency*, The American Economic Review, Vol. 55, No. 1/2, pp. 118-137.
15. Hagan, John (1993): *The Social Embeddedness of Crime and Unemployment*, Criminology, Vol. 31, Iss. 4, pp. 465-491.
16. Heilig, Gerhard K. (2012): *World Urbanization Prospects, the 2011 Revision*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA) Population Division - Population Estimates and Projections Section, Washington, USA.
17. Coomer, Nicole (2003): *America's underclass and crime: The influence of macroeconomic factors*, Issues in Political Economy, Vol. 12, pp. 90-114.
18. (2012): *Krivični zakonik*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012.
19. (2010): *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*, Službeni glasnik RS, br. 107/2012.

Urbanization and Crime

Summary: From the economic point of view, urbanization represents a useful social process that supports the country's economic development through the growth of industrial production, service sector development and enlargement of agricultural production. From the social point of view, urbanization accelerates the expansion of crime in major cities and urban areas because of better opportunities hiding perpetrators of crimes and easier organizing of criminal organizations. Urbanization, unemployment, inflation, unequal status and rights of individuals in society, and low levels of education are the main socio-economic determinants that affect the level of development of crime in society. In the world there are five states with more than ten

cities with more than million citizens: China - 89, India - 46, USA - 42, Brazil - 21 and Mexico - 12 cities. Also, today there are 21 giant cities with over 10 million residents. Dhaka in Bangladesh and Kinshasa in the Democratic Republic of Congo today have a 40 times larger area than 60 years ago. The major problem of such cities is suburban, slums, unorganized built neighborhoods, so called slums, or favelas. The population in these areas faces a number of social problems: unemployment, low level of literacy, crime, drug abuse and unsanitary living conditions. Three main manifestations of criminal activities in large urban areas are white collar crime, organized and unorganized crime. White collar crime in urban centers include fraud, criminal acts in the area of cyber crime and money laundering, which carried out the abuse of legal professions in the public administration and large companies which are concentrated in the same. The rapid process of urbanization leads to the expansion of organized crime groups in large cities involved in organized prostitution, racketeering, trafficking in persons, as well as trading and distribution of narcotics and weapons. Disorganized criminal is inherent in unregulated urban suburbs of cities where there is a lack of organized policing in the case of urban areas that have shaken the political and religious conflict. Also, there are crimes that perform individuals or groups composed temporarily and for a particular opportunity. Expansion of criminal activity is particularly pronounced in the multi-million cities in middle-income and undeveloped countries with high population growth, where population growth is not accompanied by employment, education and socialization resident population. Preventing crime is a synchronized and from all social factors supported the process, which in urban areas is managed through three levels. The primary level of prevention aims to reduce any identified factors at the level of families, communities and institutions that contribute to the development of crime is carried out through educational and informational systems, cultural institutions, social security institutions, non-governmental sector, especially through youth organizations. The secondary level is implemented through specific programs in areas that are directed on phenomenon, groups and individuals which are at greater risk for the development of criminal activities. Tertiary level is focused on action in situations where crime is already occurring, and to prevent the return of a criminal organization and conduct of serious crimes.

Key words: Urbanization, Crime, Demographic Trends of Population, Organized Crime, Unorganized Crime, Poverty, Violence, Prevention